

TÂCU'L-‘ARÛS’TA KÛRTLER

M. Edip ÇAĞMAR*

Öz

Klasik İslâmî kaynaklar farklı milletler hakkındaki bilgilerle doludur. Ancak dille ilgili kaynaklarda milletlerden pek bahsedilmemektedir. Tâcu'l-‘Arûs Arapça bir sözlük olmasına rağmen çeşitli vesilelerle Kürtlerden bahsetmiştir. Bu çalışmada Klasik bir eser olan Tâcû'l-Arûs'ta geçen Kürtler ile ilgili bilgiler insanların istifadesine sunulmaktadır. Tâcu'l-‘Arûs'ta Kürtlerle ilgili malumatın bir kısmı bizzat Kürd, Kürdî, Ekrâd vb. kelimeler zikredilerek verilmektedir. Diğer bir kısmı ise, Kürd veya Kürtlerle ilgisi olduğu diğer kaynaklardan anlaşılmaktadır. Birinci seçenekteki bilgilerin üzerinde duruldu. İkinci seçeneğin kapsamına giren bilgilere ise, değinilmedi. Bu makalede anlatılanlar Kürtlerin kökeni, alimleri, kabileleri, yaşadıkları yerler ve diğer bazı farklı konular olmak üzere beş kategori şeklinde işlenmiştir.

Gerçekten ez-Zebîdî kitabında Kürtler hakkında epey malumat vermiş öyle ki diğer kaynakların Kürtlerle ilgili hiç değinmediği konuları o açık bir şekilde söylemiştir. Bazen anlattığı yerin halkının veya kabilenin Kürt olduğunu, onlardan birçok alim çıktığını veya onların güzel vasıflara sahip olduklarını bize anlatmaktadır. Birçok klasik İslâmî kaynaktan istifade eden ez-Zebîdî tespitimize göre bu makalemizde anlattığımız konu itibari ile en fazla Yâkûtu'l-Hamevî'nin Mu‘cemu'l-Buldân adlı eserinden istifade etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kürtler, ez-Zebîdî, Tâcu'l-‘Arûs, Kürt âlimler, Kürt kabileler

KURDS IN TÂJ AL-‘ARÛS’

Abstract

Classical Islamic sources are filled with information about different nations. But, the sources related to language don't mentioned the nations. Despite Taj al-'Arus which is a work Arabic dictionary, he talked about the Kurds in various ways. In this study, it is presented information about the Kurds in Taû'l-Arûs which is a classic work, to the people.

In Tâj al-Arûs, a part of the information about the Kurds is given with Kurd, Kürdî, Ekrâd words. The some other information is understood from other sources which are of interest to Kurd or Kurds.

Makale gönderim tarihi: 09.10.2017, kabul tarihi: 01.11.2017

Doi: 10.26791/sarkiat.342436

*Prof. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belağatı Anabilim dalı,
mecagmar@hotmail.com

The information that on the first choice is explained. The information falling within the scope of the second option is not mentioned. This article can be divided into five categories: Kurdish origin, scholars, tribes, places where they live, and some other different topics.

Indeed, az-Zabidi has given a great deal of information about the Kurds in the book of az-Zabîdî, so he clearly states the issues that other sources have never mentioned about the Kurds. Sometimes it tells us that the people or tribe that they are telling is Kurdish, they have many scholars or they have beautiful qualities. According to our az-Zabîdî testimony which has benefited from many classical Islamic sources, Muhammad al-Bhdani of Muhammad al-Hamdî has most benefited from the subject we have discussed in this article

Keywords: Kurds, Tâj al-Arûs, Kurds, ez-Zabîdî, Kurdish scholars, Kurdish tribes.

Giriş

Biyografya, tefsir, tarih vb. ilimlerle ilgili yazılmış klasik İslâmî kaynaklarda Kürtler hakkında bilgi verilmiştir. Ancak dille ilgili kitaplarda Kürtler hakkında fazla malumat yoktur. Fakat Arapça bir sözlük olan Tâcu'l-'Arûs'ta bu gelenek bozulmuştur. Birçok konuda bazı münasebetlerden dolayı Kürtler hakkında bilgiler sunulmaktadır. Özellikle Kürd kelimesi açıklanırken Kürtlerin kökeni hakkında geniş bir şekilde malumat verilmiştir. Verilen bilgilerin en fazla Kürtlerin kökeni, aşiretleri, yaşadıkları yerler ve önemli şahsiyetleri hakkında olduğunu görmekteyiz.

Tâcu'l-'Arûs'ta Kürtler ile ilgili bilgilerin bir kısmı Kürd, Kürdî, Ekrâd vb. kelimeler kullanılarak anlatılmıştır. Diğer bir kısmı ise, Kürtler ile ilgili olmasına rağmen Kürt yönüne değinilmeden zikredilmiştir. Akademik bir makalenin sınırını aşmamak ve ihtilafı konulara girmemek maksadı ile son kısma dahil bilgileri işlemedik. Bu çalışmamızda açık bir şekilde Kürtlerle ilgisi olduğu ifade edilen bilgiler incelenmiştir. Bu bağlamda Tâcu'l-'Arûs ile yetinildi. Ancak işlenenlerin pekiştirilmesi ve izah edilmesi maksadı ile konu ile ilgili kaynaklardan da istifade edildi. Bu makalede Tâcu'l-'Arûs'ta Kürtlerin kültür, dil, köken, toplumsal, ilmi ve diğer yönleri hakkında neler anlatıldığı okuyucuların istifadesine sunulması amaçlanmıştır. Bu araştırmada anlatılan bilgiler çok önemlidir. Zira Tâcu'l-'Arûs incelendiğinde Kürtler hakkında malumat elde etmek açısından Yâkût el-Hamevî'nin Mu'cemu'l-Buldân'ı, Evliya Çelebi'nin Seyahatname'si ve Şerefxanê Bedlisî'nin Şerefname'si gibi önemli bir eser olduğu görülür. Tâcu'l-'Arûs'un bu şekilde önemli bir eser olması, bu makalenin çok gerekli olduğunu göstermektedir.

Bu makale ile Kürtler ile ilgili fazla bilinmeyen bir kısım bilgilerin araştırmacıların istifadesine sunulması ve Tâcu'l-'Arûs gibi bir eserin farklı bir yönünün ortaya konulması kastedilmiştir. Bu iki husus böyle bir çalışmaya yönelmemizde en önemli etken olmuştur.

Daha önce işaret edildiği üzere bu makalede Tâcu'l-'Arûs'taki Kürtlerle ilgili bilgileri beş kategoriye ayırmaktayız. Bunlar Kürtlerin kökeni, kabileleri,

yaşadıkları yerler, önemli şahsiyetler ve diğer bazı konularla ilgili bir kısım bilgilerdir.

Bu makalede hakkında malumat verdiğimiz bir kısım alimler için Kürd nisbesi veya Kürd olduğuna dair bilgi bulmadık. Bir yerin ehlinin tümünün veya bir kısmının şu etnik gruptandır dendiğinde, oralı olan bütün alimlerin de o etnik gruptan olduğunu kesin olarak söylemek mümkün değildir. Ancak aksi bir durum olmadıkça büyük ihtimal ismi zikredilen alimler o etnik gruptandır denebilir. Bu makalede az da olsa haklarında bilgi verdiğimiz bir kısım alimler bu kategoridedir.

1. Kürtlerin Aslı

ez-Zebîdî, Tâcu'l-'arûs¹'ta Kürd maddesini açıklarken şöyle demektedir:

الْكُرْدُ (بالضمّ: جَيْلٌ م) معروف وقبائلٌ شَنَّى، (ج أكرادٌ) كَقُفْلٍ وَأَقْفَالٍ
 “el-Kürd (Kef harfinin dammesi ile) müfrettir. Kürd bilinen bir nesil ve dağınık bazı kabilelerdir. Çoğulu أَكْرَادٌ'dur. Bu sözcük vezin olarak قُفْلٌ أَقْفَالٌ gibidir.² Tâcu'l-'Arûs'un başka bir yerinde ise, aşağıdaki ifade kullanılmaktadır. “Meşhur topluluk için kullanılan Kürd kelimesi “kovmak, müdafaa etmek anlamında olan كَرَدٌ kelimesinden türetilmiştir.”³ Diğer sözlüklerde genelde Kürd kelimesi için bu bilgiler ile yetinilmiştir. O, yukarıdaki cümlelerden sonra Kürtlerin aslı üzerinde durmaktadır ve onunla ilgili çeşitli görüşler aktarmaktadır. İlgili görüşler aşağıda verilmektedir.

1. Kürd b. 'Amr Müzeykiyâ'nın neslinden olmaları

Tâcu'l-'Arûs'ta Kürtlerin Amr Müzeykiyâ'nın neslinden olduğu belirtilmektedir.⁴ İbn Hallikân (ö.681/1282)'ın da Vefeyâtu'l-'Ayân'da bu görüşte olduğu anlatılmaktadır.⁵ Onun neslinden olanların acemlerin memleketlerine gittikleri, orada nesillerinin çoğaldığı ve Kürt olarak adlandırıldıkları ifade edilerek onların hakkında aşağıdaki beytin söylendiği belirtilmektedir.⁶

¹ Tâcu'l-'Arûs Muhammed b. Muhammed el-Hüseynî ez-Zebîdî'ye ait meşhur bir sözlüktür. Aslen Irak'ın Vâsıt şehrinde olan ve Hindistan'da doğan Yemen'de yetişen ez-Zebîdî Mısır'da tâun hastalığından dolayı 1205/1791 yılında vefat etmiştir. Çok yönlü bir alimdir. Birçok alanda eser verdiğini görmekteyiz. Bu âlim ayrıca hemen hemen bütün Müslüman memleketlerinin idarecileri ile haberleşmiş onlarla ilişkiler kurmuştur. Bazı kaynaklarda Batı Afrika'da hacca gidip de ez-Zebîdî'yi ziyaret etmeyen hacının eksik kaldığı şeklinde bir kanaatin var olduğu rivayet edilmektedir. Ondandır fazla eser yazdığı zikredilmektedir. (Hayruddîn ez-Zirikî, *el-'Alâm*, Dâru'l-'İlim li'l-Melâyîn, byy., 2002, VII, 70; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, Mektebetu'l-Müsenâ, Beyrut, bty., XI, 282; İsmail Başa el-Bâbânî, *Hediyetu'l-'Arîfîn*, II, 129). Eserleri arasında en meşhur olanı Tâcu'l-'Arûs'tur. Tâcu'l-'Arûs'un el-Fîrûzâbâdî'nin el-Kâmûs'u'l-Muhî'tine şerh olsun diye yazıldığı şeklinde bir bilgi de vardır. Bu kitap son harfe göre yazılmış olup yüz yirmi bin maddeden oluşan yüzbinlerce kelime ihtiva etmektedir. Basılmış Arapça sözlükler arasında en büyük sözlük olduğu ifade edilmektedir. İlk hicri 1306 yılında Mısır'da sonra ise, Kuveyt, Beyrut ve Şam'da basılmıştır. Bazı baskılarında kırk cilt olarak yayınlamıştır. Tâcu'l-'Arûs Arapça-Arapça yazılmış en geniş sözlüklerden birisidir. Bu sözlükte özel isimler hakkında da bilgi verilmektedir. Bu itibar ile bir nevi hem kâmûs'l -a'lâm hem de kâmûs'u'l-müfredâtur denebilir. (Ahmed Abdülgafûr 'Attâr, *Mukaddimetu's-Sihâh*, Dâru'l-'İlim li'l-Melâyîn, Beyrut-1404/1984, s. 183).

² Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Thk., Komisyon, Dâru'l-Hidâye, byy., bty., IX, 102.

³ ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 107.

⁴ ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 109.

⁵ Şemsuddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Vefeyâtu'l-'Ayân ve Enbâu Ebnâi'z-Zâmân*, Dâru Sâdr, Beyrut-1994, V, 351.

⁶ İbn Hallikân, a.g.e., V, 358.

وَلَا كِنَّهُ كُرْدٌ بِنُ عَمْرٍو بْنِ عَامِرٍ لَعَمْرُكَ مَا الْأَكْرَادُ أَبْنَاءُ فَارِسٍ

“Ömrüne yemin olsun ki Kürtler Farisîlerin çocukları değildir. Fakat onlar Kürd b. Amr b. ‘Âmir’in çocuklarıdır”. ez-Zebîdî bu bilgilerden sonra nesep alimlerinin bu konuda böyle bir iddiada bulduklarını ifade ederek yukarıdaki beyitte anlatılan görüşe katılmadığını ima etmektedir.

2. İbn Kuteybe’den rivayet edilen görüştür.

ez-Zebîdî, İbn Kuteybe (ö.276/889)’nin *Kitâbu'l-Me‘ârif* adlı eserinde Kürtlerin acemlerin Bivrâsef’in yemeklerinin artıklarından kalan bir nesil olduğunu ifade ettiğini zikretmektedir. Bu husus Bivrâsef’in her gün kendisi için iki insanın kesilmesini emrettiği ve onların etini yediği, fakat Eryâyîl adındaki vezirinin her gün kesilmesi istenen insanlardan birisini kesmeyip Fars dağına gönderdiği şeklinde anlatılmaktadır⁷ Buna göre, gönderilen bu insanlar zamanla çoğalmış ve Kürt adında bir kavim ortaya çıkmıştır. ez-Zebîdî hocalarının bunun nesep alimlerine göre, zayıf bir görüş olduğunu söylediğini belirtmektedir. O, Bivrâsef’in Cem b. Süleymân’dan bin yıl sonra yaşamış meşhur ed-Dahhâk el-Mârî⁸ olduğunu söylemektedir. Nitekim Kürtler arasında Newroz bayramının bu zalimden kurtuluşun gerçekleştiği gün olduğuna dair şeklinde bir kanaat bulunmaktadır.

3. Kürd b. Amr b. Rebî’ neslinden olmaları: Bu görüş İbn Düreyd (ö.321/933)’e isnat edilmektedir.⁹

4. Kürd b. Ken‘ân b. Kûş b. Hâm b. Nuh’un çocukları olmaları:

Bu görüşün *Nesebu'l-Ekrâd* hakkında bir kitap yazan Muhammed Efendî el-Kürdî (ö.?) tarafından da kabul edildiği anlatılmaktadır. ez-Zebîdî Muhammed Efendî’nin bu konuda birbirleri ile çelişen birçok görüşü zikrettikten sonra yukarıdaki görüşü tercih ettiğini söylemektedir.¹⁰

5. Rebî‘a b. Nizâr soyundan gelmeleri

6. Mudar b. Nizâr’ın soyundan gelmeleri

ez-Zebîdî bu iki görüşü aktarırken el-Mes‘ûdî (ö.345/956)’nin bazı kişilerin bunu iddia ettiğini ifade etmektedir.¹¹

7. Kürd b. İsfendiyâr b. Menûcehr’in neslinden olmaları:

ez-Zebîdî böyle bir görüşün Farslılar tarafından iddia edildiğini söylemektedir.¹²

8. Sam’ın neslinden olmaları:

ez-Zebîdî net olan Kürtlerin Farslar gibi Sâm’ın neslinden olmalarıdır, demekte ve bu görüşü kabul etmektedir.¹³

ez-Zebîdî, el-Mesûdî’nin “Kürtler cinlerin neslindedir” şeklinde aktardığı söz için ise, en-Nesefî Ebu'l-Mu‘în (ö.508/1115)’in *Bahru'l-Kelâm* adlı eserinde bunun batıl olduğunu ve hiçbir dayanağının olmadığını belirttiğini dile getirmektedir.¹⁴

⁷ Muhammed b. Müslim b. Kuteybe, *Kitâbu'l-Me‘ârif*, Thk., Servet ‘Ukkâşe, Dâru'l-Me‘ârif, Kahire, bty., s. 618; ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 103.

⁸ ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 103.

⁹ ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 103.

¹⁰ ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 103.

¹¹ ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 103.

¹² ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 103.

¹³ ez-Zebîdî, a.g.e., XIV, 502.

¹⁴ ez-Zebîdî, a.g.e., XIV, 105.

ez-Zebîdî'nin Kürtlerin, Farslar gibi Sam'ın neslinden oldukları şeklindeki görüşünün yerinde olduğu kanaatindeyiz. Zira Kürtler ve Farslar arasındaki coğrafya, kültür ve dil açısından yakınlığın fazla olması ve Kürtlerin çoğunun kanaatinin de bu yönde olması bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

2. Kürt Kabileler

1. Bâriz: البَارِز

Tâcu'l-'Arûs'ta البَارِزُ وهم البَارِزُ “Siz, kıl ayakkabılarını giyen bir toplulukla savaşmadan kıyamet kopmaz. Onlar el-Bâriz ehlidir,” hadisi¹⁵ açıklanırken el-Bâriz'ten kastın Kürtler olduğu şeklinde bilgi verilmektedir. Buna göre, el-Bâriz'den maksat أهل البَارِز dir.¹⁶ *el-Kevseru'l-Cârî* adlı eserde bu kavmin Kürtler olduğu ve onların liderlerinin kıl ayakkabıları giydiği ve onlara reşik dendiği ifade edilmektedir.¹⁷ Ancak alimler bu hadiste geçen البَارِز kelimesini başka milletlere de hamletmişlerdir.¹⁸

2. el-Buhtiyye: البُحْتِيَّة

Tâcu'l-'Arûs'un çeşitli maddelerinde bazı yerlerden bahsedilirken o yerlerin el-Buhtî Kürtlerine ait yerleşim yerleri olduğu zikredilmektedir.¹⁹

3. Beşneviyye: البِشْنَوِيَّة

ez-Zebîdî, bu kelimdeki (ب) harfinin meftûh olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra onların Ceziretu İbn Ömer'de yaşayan Kürtlerden bir grup olduğunu yazmaktadır ve onların arasından çıkmış bazı alimlerin ismini zikretmektedir.²⁰

4. Câvân: جَاوَان

Tâcu'l-'Arûs'ta bu kelime hakkında bilgi verilirken Kürtlerden bir kabile olduğu Irak'ta Hille el-Mezyediyeye denen yerde yaşadıkları yazılmaktadır.²¹

5. Celâl: جَلَال

Tâcu'l-'Arûs'ta Muhammed b. Ebî Bekr el-Celâlî adında bir alimden bahsedilirken ed-Dâvûdî (ö.?)'nin el-Celâlî nisbesinin Kürt olan bir kabileye nispetle olduğunu ifade ettiği belirtilmektedir.²²

6. Cevrakân: الْجَوْرَقَان

ez-Zebîdî, bu kelimenin Hulvan'da yaşayan Kürt bir kabilenin adı olduğunu yazmaktadır.²³ O, Hüseyin el-Cevzekânî'nin bu kabileden olduğunu söylemektedir. Tâcu'l-'Arûs, hem جَوْرَقَان Cevrekân hem de جَوْرَقَانِي Cevzekânî şeklinde geçmektedir. Ancak doğru olanın Cevzekân olduğu kanaatindeyiz. Nitekim *Mu'cemu'l-Buldân*'da جَوْرَقَانِي şeklinde geçmektedir.²⁴

7. Dunbul: الدُّنْبُل

¹⁵ Ahmed b. İsmail el-Kûrânî, *el-Kevseru'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdîsi'l-Buhârî*, Thk., Ahmed 'İzz ü İnâye, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabiyye, Beyrut-1429/1928, VI, 395.

¹⁶ ez-Zebîdî, a.g.e., X, 170.

¹⁷ el-Kûrânî, a.g.e., V, 481.

¹⁸ Şemsuddîn el-Birmâvî, *el-Lâmi'u's-sabîh bi Şerhi Câmi'i's-Sahîh*, Thk., Komisyon, Dâru'n-Nevâdir, 1433/2012-Suriye, X, 166; Celâluddîn es-Suyûtî, *et-Tevşîh Şerhu Câmi's-Sâhîh*, Thk., Rıdvan Cami Rıdvan, Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd, 1419/1998, V, 2292; Fadlullâh b. el-Hasan et-Tûribîşîfî, *el-Müyesser fî Şerhi Mesâbihi's-Sünne*, Thk., Abdulhamid Hindâvî, Mektebetu Mustafa Nezzâr el-Bâz, byy., 1429/2008, IV, 1148.

¹⁹ ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 104; XV, 40; XXVII, 428.

²⁰ ez-Zebîdî, a.g.e., XXXIV, 258.

²¹ ez-Zebîdî, a.g.e., XXXIV, 34.

²² ez-Zebîdî, a.g.e., XXVII, 221.

²³ ez-Zebîdî, a.g.e., XXV, 125.

²⁴ Yâkût Abdullah el-Hamevî, *Mucemu'l-Buldân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, bty., II, 184.

ez-Zebîdî, bu kelimenin قَنْفَدُ vezninde olduğunu belirttikten sonra nesep alimlerinin Dunbul'un Kürtlerden bir kabile olduğunu söylediklerini belirtmektedir. Bu kabilenin Musul civarında yaşadığını ifade etmekte ve onların arasından çıkan bazı alimlerin ismini zikretmektedir.²⁵ Diğer bazı kaynaklarda Dunbul'un Kürtlerden bir nesil olduğu şeklinde bir bilgi bulunmaktadır.²⁶

8. Hazer: خَزَرُ

ez-Zebîdî, bu kelimeyi açıklarken "Türklerin kafirlerinden olan bir neslin ismidir," dedikten sonra bunların Acem, Tatar veya Kürtlerden olduğu şeklinde zayıf gördüğü görüşleri de aktarmaktadır.²⁷

9. Kûrân: كُورَانُ

ez-Zebîdî, Kûrân kelimesinin ilk harfinin dammeli olup Kürtlerden bir kabile olduğunu belirtmektedir ve bu kabileden çok ilim ehli çıktığını yazmaktadır. En son çıkanın hocalarının hocası olan Ebu'l-İrfân İbrâhim Hasan (ö.1101/1609)'ın olduğunu zikretmektedir.²⁸

10. Nuğâî: نُغَايِي

ez-Zebîdî, bu kelimenin okunuşunun nûn harfinin ve meddin mumalesi ile olduğunu belirttikten sonra onların Kürtlerden bir nesil olduğunu yazmaktadır.²⁹

11. Surunc: سُرُنُجُ

Tâcu'l-'Arûs'ta Surunc kelimesi açıklanırken عُرُنْدُ vezninde ve iki damme ile okunduğu yazılmaktadır. Daha sonra ez-Zebîdî, onun dabtı ile ilgili başka bilgiler de vermekte ve bu kelimenin Kürtlerden bir kabilenin ismi olduğunu söylemektedir.³⁰

12. et-Tevbiyye: التَّوْبِيَّةُ

Tâcu'l-'Arûs'ta et-Tevbiyye'nin Kürtlerden bir kabile olduğu ifade edilmektedir. Bu kabileye el-Cevb de dendiği belirtilmektedir.³¹

13. Zûmân: زُومَانُ

Tâcu'l-'Arûs'ta bu kelime hakkında sadece Kürtlerden bir grup olduğu şeklinde bir malumat verilmektedir.³²

ez-Zebîdî, yukarıdaki kabilelerin dışında Kürtlerin sayılamayacak kadar çeşitli gruplara ayrıldığını söyleyip onlardan bazılarını zikretmekte ve memleketlerinin Irâku'l-'acem, Fars, Azerbaycan, Erbil ve Musul olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra aşağıdaki kabilelerin ismini yazmakta³³; fakat onlar hakkında bir bilgi vermemektedir.

²⁵ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVIII, 526.

²⁶ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVIII, 506; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîd*, yy., byy., bty., I, 1293. (Günümüzde ise, Zazalara Dûmulî veya Dımılî denmektedir. Özellikle siyasetten fazla etkilenmemiş Kürmanclar Zazalar için bu kelimeyi çok kullanmaktadır.)

²⁷ ez-Zebîdî, a.g.e., XI, 155.

²⁸ ez-Zebîdî, a.g.e., XIV, 81. (Biyografi kitaplarında çok sayıda Kûrânî nisbesini taşıyan alim vardır.)

²⁹ ez-Zebîdî, a.g.e., XXXX, 116.

³⁰ ez-Zebîdî, a.g.e., VI, 34.

³¹ ez-Zebîdî, a.g.e., II, 202.

³² ez-Zebîdî, a.g.e., XXXII, 344.

³³ ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 104.

1-Sorânî, 2-Gorâniyye, 3-İ‘mâdiyye, 4-Hakariyye, 5-Mahmudiyye, 6-Zerzâiyye, 7-Mihrâniyye, 8-Hâruniyye, 9-Luriyye, 10-Kelhuriyye

3. Kürtlerin Yaşadığı Yerler

Tâcu'l-'Arûs'ta az da olsa Kürtlerin yaşadığı yerler üzerinde durulmaktadır.

1. 'Allûs: عُلُوس

Bu kelime Tennûr vezninde Kürtlerin bir kalesidir.³⁴ *Mu‘cemu'l-Buldân*'da ise, Erzen taraflarında el-Buhtî Kürtlerinin bir kalesi olduğu anlatılmaktadır.³⁵

2. Âtîl: آتِيل

ez-Zebîdî, bu kelimeyi izah ederken el-Buhtiyeye Kürtlere ait Zevzân kalesinin köylerinden birisi olduğunu anlatmaktadır.³⁶

3. Bâz el-Hamrâ: بَازُ الْحَمْرَاءِ

ez-Zevzân taraflarında el-Buhtiyeye Kürtlere ait bir köy olduğu yazılmıştır.³⁷

4. Dahlân: دَخْلَان

ez-Zebîdî, Dehlân hakkında bilgi verirken سَحْبَانُ vezninde geldiğini ve Musûl'da bir yer olduğunu, orada ikamet edenlerin Kürt olup hırsızlık yaptıklarını söylemektedir.³⁸

5. Düneyser: دُنَيْسَر

Düneyser, bu gün Kızıltepe/Qoser olarak adlandırılan Mardin'in bir ilçesi için kullanılmış دُنَيْسَر bu kelimenin aslı ez-Zebîdî'ye göre دُنَيْسَر olup Araplaşmış ve "Dünyanın başı" anlamına gelmektedir. O bunun birden fazla kişi tarafından ifade edildiğini belirtmektedir.³⁹ İbn Hallikân bu bilgilere ek olarak bunun sebebinin tacirlerin yolunun orada kesişmesini göstermektedir. O acemlerin muzaf ile muzafun ileyhin yerini değiştirdiklerini ifade etmektedir. Buna göre, anlamı "dünyanın başı" demektir.⁴⁰ Ancak kanaatimizce bu izah bir zorlamadır. Anlamı "dünyanın üzerinde olduğu yer, dünyanın kendisine bağlı olduğu yer" şeklinde olursa daha güzel olur. Çünkü ticaret olmadan hayat olmaz. Tacirlerin orada toplanmış olmaları böyle bir ismin verilmesine sebep olmuştur. Bundan Düneyser'in Kürtçe bir terkip olduğu anlaşılmaktadır. *el-Kâmûsu'l-Muhîr*'te bu anlama uygun دُنَيْسَر değil de دُنَيْسَر şeklinde zabtına dikkat çekilmiştir.⁴¹

6. Erbil: اَرْبِيل

Tâcu'l-'Arûs'ta hakkında bilgi verilen şehirlerden birisi de Erbil'dir. Erbil kelimesinin اَرْبِيل vezninde olduğu anlatılmaktadır. ez-Zebîdî, Erbil kelimesinin başındaki hemzenin meftûh olmasını doğru görmüyor. Ancak bu şekilde görüş belirttikten sonra hemzenin meftuh da okunduğunu ifade etmektedir. Kökenin Arapça olması ihtimali üzerine bazı manalara işaret etmektedir. Musul'a yakın büyük ve sağlam bir kaleye sahip olduğunu söylemektedir. Burada yaşayanların çoğunun Kürt olduğunu; fakat Araplaştıklarını söylemektedir. Erbil'den çok alim çıktığını ve onlardan bazılarının ismini zikretmektedir.⁴²

7. Fenek : فَنَك

³⁴ ez-Zebîdî, a.g.e., XVI, 277.

³⁵ ez-Zebîdî, a.g.e., IV, 147.

³⁶ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVII, 428.

³⁷ ez-Zebîdî, a.g.e., XV, 40.

³⁸ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVIII, 475.

³⁹ ez-Zebîdî, a.g.e., XI, 317.

⁴⁰ İbn Hallikân, a.g.e., V, 147.

⁴¹ el-Fîrûzâbâdî, a.g.e., I, 503.

⁴² ez-Zebîdî, a.g.e., XXIV, 30.

Diyarbakırlı Kürtlere ait Cezire-i İbn 'Umer'e yakın sağlam bir kale olduğu anlatılmaktadır.⁴³ Mu'cemu'l-Buldân'da ise, Fenek'in Beşneviyye Kürtlerine ait bir kale olduğu, bu Kürtlerin üç yüz yıl kadar bu kaleye hakim oldukları, onlarda mürüvvet ve asabiyetin olduğu, kendilerine sığınanları korudukları ve onlara iyi davrandıkları belirtilmektedir. Ayrıca Cizre beyinin onlarla baş edemediği anlatılmaktadır.⁴⁴

8. İmâdiyye: العِمَادِيَّة

Musul'un kuzeyinde Kürtlerin yaşadığı bir kale olduğu.⁴⁵ başka bir yerde ise, ondan önce Âşib adında bir kalenin olduğu, bunun Zengi Aksüngür tarafından yıktırıldığı, yerine ona yakın el-'İmâdiyye kalesinin yaptırıldığı ifade edilmektedir.⁴⁶

9. Hakkari:

Tâcu'l-'Arûs'ta farklı yerlerde Hakkari ismi geçmektedir. Ancak şeddeli olarak الهَكَّارِيَّة şeklinde yazılmaktadır. Zabtı için özellikle şeddeli olduğuna vurgu yapılmaktadır. Musul'un yukarısında Ceziretu İbn Umer'de olduğu belirtilmektedir. Orada Kürtlerin ikamet ettiği ve onlara الهَكَّارِيَّة dendiği ifade edilmektedir. Meşhur mutasavvıf Adıyy b. Musâfir (miladi,1162)'in oraya nispet edildiği belirtilmektedir.⁴⁷

10. Lîr: لَيْر

Lâmın meksûr ve yâ harfinin ise, uzatılması ile okunur. Rey ve Isfehân arasında yayılan Kürtlerin dağlık bölgelerinden ve Cundîsâbûr'dan bir nahiye olduğu yazılmıştır.⁴⁸

11. Şehrezor: شَهْرَزُور :

Şehrezor'un Zûr b. ed-Dahhâk'ın şehri olduğu ve geniş bir bölge olup orada yaşayanların tümünün Kürt olduğu yazılmaktadır. Yakınında Ş'aran denen bir dağın varlığından haber verilmektedir.⁴⁹ Şemsettin Sâmî *el-Kâmus'l-'Alâm*'da Şehrezor'un çok geniş bir bölge olduğunu ve merkezinin ise, Kerkuk olduğunu ifade etmektedir. Kerkuk nüfusu için ise, dörtte üçünün Kürt olduğunu söylemektedir.⁵⁰ *Mu'cemu'l-Buldân*'da da Şehrezor'un geniş bir bölge olduğu orada ikamet edenlerin tümünün Kürt olduğu belirtilmektedir. Ayrıca o bölgede çeşitli köyden ve merkezi bir şehirle birlikte başka şehirlerin olduğundan bahsedilmektedir.⁵¹

12. Vestân: وَسْطَان

Sadece Kürtlere ait bir yer olduğu ifade edilmiştir.⁵² Bazı kaynaklardaki bilgilerden anlaşıldığı kadarı ile Vestân bu gün Van'a bağlı olan ve Gevaş olarak

⁴³ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVII, 310.

⁴⁴ Yâkût el-Hamevî, a.g.e., IV, 278.

⁴⁵ Yâkût el-Hamevî, a.g.e., IV, 149.

⁴⁶ Yâkût el-Hamevî, a.g.e., IV, 149.

⁴⁷ ez-Zebîdî, a.g.e., XIV, 441.

⁴⁸ ez-Zebîdî, a.g.e., XIV, 86.

⁴⁹ ez-Zebîdî, a.g.e., XII, 269.

⁵⁰ Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-'Alâm*, IV, İstanbul 1314, 2889; V, 3846;

⁵¹ Yâkût el-Hamevî, a.g.e., III, 375.

⁵² ez-Zebîdî, a.g.e., XX, 173.

bilinen ilçedir. Zira söz konusu eserler onu Erciş ve Bitlis ile birlikte zikretmektedir.⁵³

4. Kürt Şahsiyetler

ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs'un çeşitli yerlerinde farklı münasebetlerden dolayı Kürtlerden meşhur ve önemli şahsiyetler hakkında bilgi vermektedir. Haklarında malumat sunduğu şahısların çoğu alimdirler. Özellikle Kürt Kabileleri ve Kürtlerin yaşadığı yerleri anlatırken onların arasından çıkmış alimleri birkaç cümle ile de olsa zikretmektedir. İsmi geçen Kürt şahsiyet veya alimleri aşağıda vermekteyiz.

1. Câbân

ez-Zebîdî, Kürtler hakkında bilgi verirken Câbân'ın Kürtlerden olduğunu ve onun Meymûn'un babası olduğunu ifade etmekte ve İbn Hacer (852/1449)'in Câbân'ı *Temyîzu's-Sahâbe* adlı eserinde sahabeler arasında zikrettiğini belirtmektedir. Ayrıca cîm harfî ille başlayan kelimeleri açıklarken de Câbân'ın sahabî olduğunu zikredip künyesinin de Ebû Meymûn olduğunu söylemektedir.⁵⁴

2. Meymûn b. Câbân

Tâcu'l-'Arûs'ta Kürtlerin kökenlerinden bahsedilirken Meymûn b. Câbân'ın onlardan olduğu ifade edilmektedir. Onun Sahâbî olan babasından *أَيُّمَا رَجُلٌ تَزَوَّجَ وَلَمْ يُعْطِ صَدَاقًا* “Kim evlenip kadının mehrini vermeyi niyet etmezse” ile başlayan hadisi rivayet ettiği anlatılmaktadır.⁵⁵ Bu hadise yakın bir manayı ifade eden bir hadisi de et-Taberânî *el-Mu'cemu'l-Evsat*'ta rivayet etmektedir. Rivayet ettiği hadisin senedinde *عن ميمون الكردي عن أبيه قال: سمعت النبي* “Meymûn el-Kurdî, o da babasından rivayet ederek dedi ki “Nebî (s.a.v.)'den işittim...” ifadesi yer almaktadır.⁵⁶

3. Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hasan b. Abdillâh el-Kürdî

ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs'ta *الْكُرْدُ* veya *الْكُرْدَةُ* kelimesinin Beydâ'da bir yerin ismi olduğunu dedikten sonra bu alimin de oralı olduğunu bize söylemektedir.⁵⁷ Bu alimin Kürd olması konusunda kesin bir kanaate sahip değiliz. Zira *الكردة*, düz yer anlamına gelmektedir. Ayrıca Kürd kelimesinin bir yere özel isim olması oradan çıkan herkesin Kürt olmasını gerektirmiyor.

4. Muhamed b. Akîl b. el-Kureydî

Bu alimin İbnu'l-Kureydî olarak bilindiği anlatılmaktadır.⁵⁸ Onun hakkında başka bir bilgi verilmemektedir. *Tavdîhu'l-müştebih* adlı eserde *الكردي* kelimesi için ilk harfin madmûm, ikinci harfin meftûh yâ harfinin sâkin ve ondan sonraki harfin ise, meksûr olduğu şeklinde izah yapılmaktadır.⁵⁹ Tâcu'l-'Arûs'ta her ne kadar bu alimin Kürt olduğuna dair net bilgi yoksa da el-Kureydî kelimesinin Kürd kelimesinin ism-i tasğiri olması bu alimin Kürt olmasını kuvvetlendirmektedir.

5. Ebû İmrân Musa b. Muhammed b. Sa'îd el-Cevbî

⁵³ İbn Şeddâd, *el-'Alâku'l-Hatire fî zikri Umerâi's-Şâmi ve'l-Cezîre*, byy., bty., I, 183.

⁵⁴ ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 105; XXXIV, 346.

⁵⁵ ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 105.

⁵⁶ Ebu'l-Kâsim Suleyman et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Dâru'l-Haremeyn, Kahire, 1415, II, 237; VI, 210.

⁵⁷ ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 106.

⁵⁸ ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 106.

⁵⁹ İbn Nâsiruddîn ed-Dîmaşkî, *Tavdîhu'l-müştebih fî Dabti Esmâi'r-Ruvât ve Ensâbihim ve Elkâbihim ve Künâhum*, Thk., Muhammed Na'im el-'Arksûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, VII, 322.

Cevb kelimesi açıklanırken Kürtlerden bir kabile ismi olduğu ve bu alimin de onlardan olduğu yazılmaktadır. Bazı kaynaklarda onun Ebû 'İmrân Mûsâ ve Ebû Muhammed Abdurrahman olarak iki künye ve iki isim kullandığı şeklinde bir bilgi aktarılmaktadır.⁶⁰ el-Cevb'in el-Cûb şeklinde cîm harfinin dammesi ile olduğu da ifade edilmektedir.⁶¹

6. Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Mehdî es-Surûncî en-Nasîbî

Surunc denen bir Kürt kabilesinden bahsedilirken bu alimin de onlardan olduğu anlatılmaktadır. ez-Zebîdî bu alim ve babasının muhaddis olduğunu zikretmektedir. Ayrıca onun oğlunun ondan hadis rivayet ettiğini söylemektedir. *Lubsu'l-murakkak* adında bir eserinden bahsedilmiştir.⁶² *Tâcu'l-'Arûs*'taki bilgilere göre, bu alimin ailesinden üç nesil üst üste ara olmaksızın muhaddis çıkmıştır.

7. Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Cafer el-Cevzekânî el-Kürdî.

ez-Zebîdî el-Cevzekânî'nin Hülvân'da oturan ve Kürt olan bir taifeden olduğunu ve *Kitâbu'l-Mevdûât* adlı bir eserinin olduğunu zikretmektedir.⁶³

8. İbrahim b. Hasan el-Kûrânî

ez-Zebîdî, (كُورَان) Kûrân kelimesini izah ederken, bir kabilenin ismi olduğunu ve o kabileden birçok alim ve muhaddis çıktığını yazmaktadır. O alimlerin sonuncusunun ise, ismi zikredilen alim olduğunu belirtmektedir.⁶⁴ *el-'Alâm*'da bu alimin seksen dolayında eser yazdığı, müctehit birisi olduğu ve Medine'de 1101/1690 yılında vefat ettiği anlatılmaktadır.⁶⁵

9. Muhammed b. Ebî Bekr el-Celâlî,

Bu alim hakkında bilgi- verilirken Celâlî nisbesinin bir Kürt kabilesine dayandığını söylemektedir.⁶⁶

10. Şemsuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Nasr eş-Şâfi ed-Dunbulî

Tâcu'l-'Arûs'ta bu alimin Kürtlerin Dunbulî kabilesinden olduğu Bağdat'ta kadılık görevi yaptığı, fakih olduğu ve hicri altıncı yüzyıldan sonra vefat ettiği yazılmaktadır.⁶⁷

11. Ali b. Ebî Bekr b. Suleyman ed-Dunbulî

Bu alim ve ondan önce geçen alim hakkında bilgi verilirken دُنْبُلَى kabilesinden olduklarını belirtilmektedir.⁶⁸ *Tekmiletu'l-İkmâl*'de el-Mevsilî şeklinde bir lakabı da zikredilmektedir. Ayrıca onun Musul'da 548 yılında doğduğu da yazılmaktadır.⁶⁹

12. Süleyman b. Ebî Bekr ed-Dunbulî

⁶⁰ ez-Zebîdî, a.g.e., II, 202.

⁶¹ Mustafa b. Abdillâh Kâtib Çelebî, *Sulemu'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-fuhûl*, Thk., Mahmûd Abdulkadir el-Arnâvut, Mektebetu İrsica, İstanbul 2010, IV, 329.

⁶² ez-Zebîdî, a.g.e., VI, 34.

⁶³ ez-Zebîdî, a.g.e., XXV, 126

⁶⁴ ez-Zebîdî, a.g.e., XIV, 81.

⁶⁵ ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, I, 35.

⁶⁶ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVIII, 221.

⁶⁷ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVIII, 506.

⁶⁸ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVIII, 506.

⁶⁹ Muhammed b. Abdilganî el-Bağdâdî, *Tekmiletu'l-ikmâl*, Thk., Abdulkayyûm Abdurrabi'n-Nebî, Câmiatu Umî'l-Kurâ, Mekke, 1410, II, 595.

Süleymân b. Ebî Bekr'in de kardeşi Ali b. Ebî Bekr gibi muhaddis olduğu ifade edilmektedir. Bu ikisine ed-Dunbuliyân denmiştir.⁷⁰

13. Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Dâvud el-Beşnevî

Bu alimin Beşnevî denen bir Kürt kabilesine mensup olduğu ve meşhur bir şair olup bir divanı olduğu şeklinde bilgi verilmektedir.⁷¹ *Mu'cemu'l-muellifin*'de vefat tarihi 465/1074 şeklinde geçmektedir.⁷²

14. Muhammed b. Ali el-Câvânî el-Kirdî el-Hillî eş-Şâfi

ez-Zebîdî Câvân kabilesinden bahsederken bu kabilenin Kürt olduğunu ve bu alimin de onlardan olduğunu ifade etmektedir.⁷³ Ziriklî bu alimin tercemesine İbn Hamdân, el-İrâkî ve el-Hillî şeklinde nisbeler de eklemektedir. Onun edip bir alim olduğu Erbil'de ikamet ettiği İran'a gittiği Haftayân'da vefat ettiği şeklinde bilgi vermektedir. Bazı eserlerini de zikretmektedir. Vefat tarihi 561/1166 olarak kaydedilmiştir.⁷⁴ *Tâcu'l-'Arûs*'ta el-Kurdî değil de el-Kirdî yazılmış buna göre, Muhammed b. Ali'nin Zaza olması muhtemeldir. Zira bir kısım Zazalar kendilerine Kird; Kürmanclara ise, Kirdâs demektedirler.⁷⁵

15. Ebû 'Amr b. es-Salâh

ez-Zebîdî, Şehrezor'dan bahsedilirken onun bütün sakinlerinin Kürt olduğunu ve bir grup alimin oraya nispet edildiğini ifade etmektedir.⁷⁶ İbnu's-Salâh Hadîs alimleri arasında otoriter biri olarak kabul edilmiş 645/1245 yılında vefat etmiştir. On dolayında eser yazmış ve en meşhur eseri *Marifetu 'Ulûmi'l-Hadîs* adlı kitabıdır.⁷⁷

16. Ebû Muhammed el-Kâsım b. Muzaffer

ez-Zebîdî, Şehrezôr hakkında bilgi verirken oradan çıkan alimlerden birisinin de el-Kasım b. Muzaffer olduğunu söylemektedir.⁷⁸

17. Ebû Bekr Muhammed Kâdi'l-Hâfikayn

ez-Zebîdî, Şehrezôr hakkında bilgi verirken oradan çıkan alimlerden birisinin de el-Kâsım b. Muzaffer olduğunu söylemektedir.⁷⁹ Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö.476/1083)'nin öğrencisi olan Kâdi'l-Hâfikayn Irak, Horasan, İran ve diğer bazı yerleri dolaşmıştır. Birçok yerde kadılık görevini icra ettiğinden dolayı ona kâdi'l-hâfikayn denmiştir. Hicri 538 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.⁸⁰

18. Ebu'l-İrfân İbrâhim b. Hasan el-Kürdî⁸¹

Kûrân (Gorân) kabilesine mensûp olan bu alim 1101/1609 yılında vefat etmiştir.⁸² Hadis ve fıkhıta meşhur olan bu alim seksen dolayında eser vermiştir.⁸³ Bu izahlardan önce Kûrân'ın İsfârân'ın bir köyü olduğu şeklinde de bilgi

⁷⁰ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVIII, 221.

⁷¹ ez-Zebîdî, a.g.e., XXXIV, 258.

⁷² Kehhâle, a.g.e., bty., XIII, 382.

⁷³ ez-Zebîdî, a.g.e., XXXIV, 387.

⁷⁴ ez-Ziriklî, el-'Alâm, VI, 268.

⁷⁵ Roşan Lezgin, Zazaki.net/haber/ "Kird" ve "Kirdas" Adları Üzerine Bir Not, 04.10.2017.

⁷⁶ ez-Zebîdî, a.g.e., XII, 269.

⁷⁷ el-A'lâm, IV, 207.

⁷⁸ ez-Zebîdî, a.g.e., XII, 269.

⁷⁹ ez-Zebîdî, a.g.e., XII, 269.

⁸⁰ Siddik Han Muhammed b. Hasan el-Kinnûcî, *et-Tâcu'l-Mukellel min Cevâhiri Meâsiri't-Tirâzi'l-Âhir ve'l-Evvel, Vizâretu'l-Evkâf ve's-Şûni'l-İslâmiyye*, Katar, 1428-2007, I, 84.

⁸¹ ez-Zebîdî, a.g.e., XII, 269.

⁸² ez-Zebîdî, a.g.e., XIV, 81.

⁸³ ez-Ziriklî, el-A'lâm, I, 35.

verilmektedir.⁸⁴ Bundan anlaşılıyor ki Kûrân hem kabile ismi hem de yer ismi olarak da kullanılmıştır. Kûrân Tâcu'l-'Arûs'ta Kürtçe'nin bir lehçesi olan Gorân'ı çağrıştıracak şekilde de kullanılmıştır. Kürtlerin Sorânî, Mahmûdî, Gorânî vb. gruplara ayrıldığı zikredilmektedir.⁸⁵

19. Ebû Muhammed el-Muttalib b. Rihmân el-Bağdâdî el-Kürdî⁸⁶

Vefatı hicri 674 olan bu alim babası ile birlikte İbnu'l-Bettî (ö.?)'den hadis dinlemiştir. Onun sülalesi dedeleri Beşir'e nisbetle el-Beşiriyûn olarak adlandırılmışlardır.⁸⁷

20. Mervân b. Ali b. Selâme el-Fakîh eş-Şâfi el-Fenekî

ez-Zebîdî, Fenek kalesinden bahsederken bu kalenin Kürtlere ait olduğu ve Mervân b. Ali'nin orali olduğunu ifade etmektedir.⁸⁸ Bazı alimler ise, onu et-Tanz'a nispet etmektedir. Kaynaklarda iki yerin de Diyarbakır'a bağlı olduğu belirtilmektedir. Hüccetüddin lakabı ile meşhur olmuş, Gazali (ö.505/1111)'den fıkıh ilmini öğrenmiş, İbn 'Asâkir (ö.?) ondan hadis rivayet etmiş bir alim olan Mervân b. Ali hicri 540 yılından sonra vefat etmiştir.⁸⁹

21. Ebu'l-Berekât el-Mübârek b. Ahmed el-Mustevfî el-İrbîlî

İbnu'l-Müstevfî olarak bilinen el-Mübârek b. Ahmed tarih, hadis, dil ve edebiyat alanlarında alimdir. İbnu'l-Müstevfî vezirlik gibi devlet işlerini de üstlenmiş ve çeşitli alanlarda eser yazmıştır. Erbil'de doğan bu alimimiz 637/1239 yılında Musûl'da vefat etmiştir.⁹⁰

22. Ebû Ahmed el-Kâsım b. el-Muzaffer eş-Şehrezûrî eş-Şeybânî el-İrbîlî

ez-Zebîdî Erbil'e birçok alimin nispet edildiğini ifade ederken onlardan birisinin de ismini zikrettiğimiz bu alim olduğunu belirtmektedir.⁹¹

23. el-Kâdî el-Muammer Şemsuddîn Ali b. Ahmed b. el-Hıdır el-Kürdî

Tâcu'l-'Arûs'ta bu alimimizin Cizre'de bulunan Kûrâb adındaki bir köyden olduğu ve Zehebî'nin ondan hadis rivayet ettiği ifade edilmektedir.⁹² *Tebşîru'l-Muştebih*'te el-Kürdî yerine el-Kûrânî nisbesi geçmektedir.⁹³

24. Câbir b. Kürdî el-Vâsîfî

Tâcu'l-'Arûs'ta böyle bir isim geçmektedir.⁹⁴ Görüldüğü üzere Kürdî kelimesi burada nispet değil özel isimdir. Bundan dolayı bu alimin Kürd olmama ihtimali de vardır. Bazıları burada Kürdî kelimesinin bir köyün adına nispetle kullanıldığını ifade etmişlerdir.⁹⁵ Bunda da Kürt olduğuna dair kesin bir durum mevcut değildir.

⁸⁴ ez-Zebîdî, a.g.e., XIV, 80.

⁸⁵ ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 104.

⁸⁶ ez-Zebîdî, a.g.e., X, 189.

⁸⁷ ez-Zebîdî, a.g.e., X, 189.

⁸⁸ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVII, 310.

⁸⁹ Ömer b. Ali b. el-Mulakkın, *el-'İkdu'l-muzehheb fî Tabakâti Hemeleti'l-Mezheb*, Thk., Eymen Nasr el-Ezherî-Syyid Miheî, Dâru'l-Ktubi'l-İlmiyye, Beyrut-1417/1997, I, 294.

⁹⁰ el-Mevsû'atu's-Şi'riyye, *Terâcimu şu'ârâi'l-Mevsû'ati'i Şiiriyye*, I, 96 (www.cultural.org.ae).

⁹¹ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVIII, 30.

⁹² ez-Zebîdî, a.g.e., IV, 142.

⁹³ İbn Hacer el-'Askalânî, *Tebşîru'l-Müntebih*, Thk., Muhammed Ali en-Neccâr, Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, bty., III, 1102.

⁹⁴ ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 107.

⁹⁵ İbnu'l-Kayserânî, *el-Ensâbu'l-Muttefika*, 1, 40 (al-warraq.com).

25. Ebû Nasr Muhammed b. Kürdî el-Kallâs

Tâcu'l-'Arûs'ta el-Kallâs lakabını taşıyan birçok alimin olduğundan bahsedilmektedir. Onlardan birisi Muhammed b. Kürdî'dir.⁹⁶ Yukarıda Câbir b. Kürdî için söylenenler bu alim için de söylenebilir.

26. Hüseyin b. İbrahim el-Câkî el-Kürdî

Kahire'ye yerleşmiş olan bu alimin Hüseyniye'de tekkesi meşhurlu. 739 yılında Kahire'de vefat etmiştir. Vaiz olup Necmuddîn Eyyûb el-Kürdî'den ders almıştır.⁹⁷

27. Ali b. İbrahim el-Hâmîdî el-Kürdî el-Hanefî

Tâcu'l-'Arûs'ta bu alimimizin el-Hâfız ed-Dimyâtî'nin hocalarından olduğu ve 658 yılında Halep'te Tatar vakıasında şehit olduğuna dair bilgi verilmektedir.⁹⁸

28. Ahmed b. Ali b. İbrâhim el-Kürdî el-Fîlî

Bu alimimiz ile ilgili sadece Hasan b. Ali b. Kufî'un arkadaşlarından olduğu şeklinde bir bilgi bulunmaktadır.⁹⁹

29. Necmuddîn Eyyûb b. Mûsâ el-Kürdî¹⁰⁰

30. eş-Şems Abdîrrahman el-Kürdî en-Neşîlî eş-Şâfî.

Neşîl Mısır'ın batısında bir köydür. ez-Zebîdî Kürt olan bu alimimizin oralı olduğundan bahsetmektedir. el-Bulkmî (ö.824/1421)'den ilim öğrendiğini ve Hâfız b. Hacer'den ise, hadis dinlediğini belirtmekte, birkaç dedesinin ismi zikretmekte ve onun büyük dedesinin kabrinin Neşîl'de olduğunu ifade etmektedir.¹⁰¹ es-Sehâvî ise, (ö.902/1497) *ed-Davu'l-lâmi*'de birçok alimin ismini verdikten sonra onların tümünün Kürt olup eş-Şeyh Halil en-Neşîlî'nin neslinden olduğunu söylemektedir.¹⁰²

31. eş-Şeyh Halil en-Neşîlî

Tâcu'l-'Arûs'ta bu alimin Abdîrrahman el-Kürdî en-Neşîlî'nin büyük dedesi olduğu yazılmaktadır.¹⁰³

32. eş-Şeyh İbrâhim el-Kürdî,

ez-Zebîdî, İbrahim el-Kürdî'nin Zebîd'in kadısı olan İshâk b. Muhammed'den Haremeyn'de hadis dinlediğini belirtmektedir.¹⁰⁴

33. Muhammed Efendî el-Kürdî

ez-Zebîdî, bu alimden bahsederken fazıl ve alim bir kimse olduğunu ve Kürtlerin nesebi ile ilgili bir kitap yazdığını anlatmaktadır.¹⁰⁵

5. Kürtlerle İlgili Farklı Konular

Tâcu'l-'Arûs'ta şimdiye kadar anlattıklarımızın dışında da çeşitli münasebetlerden dolayı Kürtlerden bahsedilmektedir.

⁹⁶ ez-Zebîdî, a.g.e., XVI, 396.

⁹⁷ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVII, 99.

⁹⁸ ez-Zebîdî, a.g.e., XXXII, 100.

⁹⁹ ez-Zebîdî, a.g.e., XXX, 205.

¹⁰⁰ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVII, 99. Bu alim hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

¹⁰¹ ez-Zebîdî, a.g.e., XXX, 493.

¹⁰² es-Sehâvî, *ed-Davu'l-lâmi*, Dâru'l-Hayât, byy., bty., XI, 231.

¹⁰³ ez-Zebîdî, a.g.e., XXX, 493.

¹⁰⁴ ez-Zebîdî, a.g.e., XXXI, 411.

¹⁰⁵ ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 104. Bu alim hakkında tabakâtu'n-nessâbin adlı eserde ez-Zebîdî'den aynı bilgiler nakledilmektedir. (İbnu'l-Allâme, *Tabakâtu'n-Nessâbin*, I, 37).

1. Evlerin Serilmesi

Tâcu'l-'Arûs'ta Sard adında bir memleketin keçilerinden bahsedilirken kıllarının çok olduğu ve Kürtlerin onların kıllarından yapılan eşyalarla evlerini serdikleri belirtilmektedir.¹⁰⁶

1. Hecece

Kürtlerin savaş anındaki sesinin hikaye edilmesi olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁷

2. et-Turdîn

ez-Zebîdî, bu kelimenin zabtının damme, sükûn ve kesre ile olduğunu belirttiikten sonra Kürtlere ait bir yemek çeşidi olduğunu söylemektedir.¹⁰⁸

4. Yemen

Tâcu'l-'Arûs'ta Yemen'den bahsedilirken Seyfuddîn Sünkür'un Kürtleri öldürdükten sonra Yemen'e hakim olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁹

6. Ziyâd b. Hudeyr

Tâcu'l-'Arûs'ta Ziyâd b. Hudeyr¹¹⁰'den gelen rivayette فَحْمِلْتُ عَلَى رَمٍ مِنَ الْأَكْرَادِ "Kürtlerden bir cemaatin üstünde taşındım," denmektedir.¹¹¹

Sonuç

Tâcu'l-'Arûs Arapça bir sözlük olmasına rağmen birçok vesile ile Kürtlerden bahsetmiştir. Bu eserde Kürtlerle ilgili var olan malumât Kürtlerin kökeni bahsı dışında detay olmayıp kısa ve eksiktir. Orada verilen bir kısım bilgi tespitlerimize göre, ya başka kaynaklarda hiç geçmemekte ya da çok az sayıdaki eserde anlatılmaktadır. Örneğin, Muhammed Efendî el-Kürdî adında bir alimden ve onun Kürtlerin nesebi ile ilgili bir eser yazdığından bahsedilmiştir. Bu bilgiyi başka eserlerde bulamadık. Bazı şehir ve kalelerin sakinlerinin Kürt olduğu şeklinde ifadeleri kullanması da dikkat çekicidir. Merkezi Kerkuk olan Şehrezor'un sakinlerinin tümünün Kürt olduğunu ve Erbil'in ehlinin de çoğunun Kürt olduğunu ve Araplaştıklarını ifade etmektedir.

Tâcu'l-'Arûs'ta ez-Zebîdî bazen Kürtler hakkında konuşurken ilmî ve objektif bir şekilde görüşünü belirtiyor. Örneğin, Kürtlerin kökeni üzerinde dururken bütün görüşleri aktarıyor ve en son kendi tercihi olan görüşü ifade ediyor. Bazen ise, malumatı aktarmakla yetiniyor. Kürtler ile ilgili anlattıklarının çoğu da bu şekildedir. Bunun sebebi Tâcu'l-'Arûs'un konusunun lügat olmasıdır.

Kürtlerin kökeni dışında Kürtlerin yaşadığı yerlerden de bahsedilmektedir. ez-Zebîdî, bu makalede izah ettiğimiz yerlerden on bir yerin açık bir şekilde Kürtlere ait olduğunu belirtmiştir. Ancak Düneyser ismini açıklarken Kürtlerden bahsetmemekle birlikte ona yüklediği anlamdan Düneyser kelimesinin Kürtçe olduğu anlaşılmaktadır. Kürtlerle ilgili yerlerin çoğu birkaç cümle ile anlatılmıştır. Kürt topluluklara ait olan isimler açıklanırken bir kısmı için Kürtlerden bir grup

¹⁰⁶ ez-Zebîdî, a.g.e., XXXVII, 219.

¹⁰⁷ ez-Zebîdî, a.g.e., VI, 272.

¹⁰⁸ ez-Zebîdî, a.g.e., VIII, 321.

¹⁰⁹ ez-Zebîdî, a.g.e., XII, 95.

¹¹⁰ İbn Hacer Ziyâd b. Hudeyr'in meşhur bir tabii olduğunu söylemektedir. (İbn Hacer el-Askâlânî, *el-İsâr bi Ma'rifeti Ruvâti'l-'Âsâr*, Thk., Seyyid Kesrevî Hasan, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1413, I, 77).

¹¹¹ ez-Zebîdî, a.g.e., XXXII, 288.

olduğu, bir kısmı için ise, Kürtlerden bir kabile olduğu şeklinde bir tabir kullanılmaktadır. Yer, grup veya kabile ismi geçtiğinde çoğu zaman onların arasından çıkmış âlimlerin ismi zikredilmektedir. Bu bağlamda otuz bir alimin ismi verilmektedir. Önemli bir kısmı hakkında herhangi bir şey anlatılmamaktadır. Sadece onlardan bazıları hakkında çok kısa bir bilgi verilmektedir. Sahâbe olan Câbân ve tabiin olan oğlu Meymûn hakkında da kısa bir malumat bulunmaktadır.

Son olarak Kürtler idari ve siyasî olarak her ne kadar Ortadoğudaki diğer bazı milletlere göre, geri kalmışlarsa da İslâmın emir ve nehiyelerini benimsemiş bu amaçla diğer Müslüman milletler gibi İslam'a ve insanlığa hizmet etmiştir. Bu husus Tâcu'l-'Arûs'ta açık bir şekilde görülmektedir. Tacu'l-'Arûs'tan elde ettiğimiz veriler doğrultusunda diyoruz ki: "Kürtler arasında farklı İslamî ilimler alanında alimler çıkmış, eserler verilmiş ve öğrenciler yetiştirilmiştir. Ayrıca onların memleketleri ve kendilerine göre, toplumsal yapı ile kültürleri olmuştur. Medreseler, camiler yapılmıştır. Kaleler ve bu kaleler ile çevresindeki yerleri idare eden beyler emirlikler oluşmuştur."

Kaynakça

ATTÂR, Ahmed Abdulğafûr, *Mukaddimetu's-Sihâh*, Dâru'l-'İlim li'l-Melâyîn, Beyrut-1404/1984, s. 183)

el-BÂBÂNÎ, İsmail Paşa, *Hediyetu'l-'Arifîn*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut-byy.

el-BAĞDÂDÎ, Muhammed b. Abdilganî, *Tekmiletu'l-ikmâl*, Thk., Abdulkayyûm Abdurrabi'n-Nebî, Câmiatu Ummi'l-Kurâ, Mekke, 1410.

el-BİRMÂVÎ, Şemsuddîn, *el-Lâmi'u's-sabîh bi Şerhi Câmi'i's-Sahîh*, Thk., Komisyon, Dâru'n-Nevâdir, 1433/2012-Suriye.

ed-DİMAŞKÎ, İbn Nâsiruddîn, *Tavdîhu'l-müştebih fî Dabti Esmâi'r-Ruvât ve Ensâbihim ve Elkâbihim ve Künâhum*, Thk., Muhammed Na'im el-'Arksûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.

el-HAMEVÎ, Yâkût Abdullah, *Mucemu'l-Buldân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, bty.

İBN HACER EL-'ASKALÂNÎ, Ahmed b. Ali, *Tebîru'l-müntebih*, Thk., Muhammed Ali en-Neccâr, Mektebetu'l-'İlmiyye, Beyrut, bty.

....., *el-Îsâr bi Ma'rifeti Ruvâti'l-'Âsâr*, Thk., Seyyid Kesrevî Hasan, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1413, I, 77)

İBN HALLİKÂN, Şemsuddîn Ahmed, *Vefeyâtu'l-'Ayân ve Enbâu Ebnâi'z-Zâmân*, Dâru Sâdr, Beyrut-1994.

İBN KUTEYBE, Muhammed b. Müslim, *el-Me'ârif*, Thk., Servet 'Ukkâşe, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, bty.

İBN ŞEDDÂD, *el-'Alâku'l-Hatire fî zikri umerai's-Şâmi ve'l-Cezîre*, byy., bty..

İBNU'L-ALLÂME, *Tabakâtu'n-Nessâbîn*, byy., bty.

İBNU'L-MULAKKIN, Ömer b. Ali, *el-'İkdu'l-muzehheb fî Tabakâti Hemeleti'l-Mezheb*, Thk., Eymen Nasr el-Ezherî-Syyid Miheñî, Dâru'l-Ktubi'l-İlmiyye, Beyrut-1417/1997.

İBNU'L-KAYSERÂNÎ, *el-Ensâbu'l-muttefika*, 1, 40 (al-warraq.com).

el-KANNÛCÎ, Sıddık Han Muhammed b. Hasan, *et-Tâcu'l-Mukellel min Cevâhiri Meâsiri't-Tirâzi'l-âhir ve'l-Evvel*, vîzâretu'l-Evkâf ve'ş-Şûni'l-İslâmiyye, Katar, 1428-2007.

KÂTİB ÇELEBÎ, Mustafa b. Abdillâh, *Sulemu'l-vusûl ilâ Tabakâti'l-fuhûl*, Thk., Mahmûd Abdulkadir el-Arnâvut, Mektebetu İrsica, İstanbul 2010.

KEHHÂLE, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-muellifîn*, Mektebetu'l-Müsennâ, Beyrut, bty.

KOMİSYON, el-Mevsû'atu'ş-şîriyye, Terâcimu şu'ârâi'l-mevsû'ati'ışıiriyye, I, 96 (www.cultural.org.ae).

el-KÛRÂNÎ, Ahmed b. İsmail, *el-Kevseru'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdisi'l-Buhârî*, Thk., Ahmed 'İzz û İnâye, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabiyye, Beyrut-1429/1928.

LEZGİN, Roşan, *Zazaki.net/haber/ "Kırd" ve "Kırdas" Adları Üzerine Bir Not*, 04.10.2017.

es-SUYÛTÎ, Abdurrahman Celâluddîn, *et-Tevşih Şerhu Câmi's-Sâhîh*, Thk., Rıdvan Cami Rıdvan, Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd, 1419/1998.

et-TÛRİBİŞTÎ, Fadlullâh b. el-Hasan, *el-Müyesser fî şerhi mesâbihi's-sünne*, Thk., Abdulhamid Hindâvî, Mektebetu Mustafa Nezzâr el-Bâz, byy., 1429/2008.

et-TABERÂNÎ, Ebu'l-Kâsım Suleyman, *el-Mu'cemu'l-evsat*, Dâru'l-Haremeyn, Kahire, 1415.

SÂMÎ, Şemseddin, *Kâmûsu'l-A'lâm*, İstanbul 1314.

ez-ZEBÎDÎ, Muhammed b. Muhammed, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Thk., Komisyon, Dâru'l-Hidâye, byy., bty.

ez-ZİRİKLÎ, Hayruddîn, *el-'Alâm*, Dâru'l-'İlim li'l-Melâyîn, byy.